

ENHED OG HARMONI

En analyse af Ignatius af Antiokias ekklesiologi med perspektiv til paulinsk ekklesiologi

Ph.d.-studerende, cand.theol. Michael Mørch Thunbo

Resumé: Med udgangspunkt i en socioretorisk analyse af Ignatius af Antiokias breve undersøger denne artikel den kristne ekklesiologi ved overgangen til det 2. århundrede e.Kr. Denne analyse viser, at menighedernes enhed og harmoni var afgørende idealer for Ignatius, og at han funderede sin ekklesiologi med antikkens ledelsesidealer som retorisk bagtæppe. Dette ses blandt andet ved hans beskrivelser af biskoppens, presbyternes og diakonernes rolle i menigheden, i hvilke han fremsætter embedsholdernes liturgiske og teologiske funktion som et afgørende bolværk mod kaos og splittelser i menighederne. Artiklen sætter herefter væsentlige indsigter fra analysen i kontrast til den nytestamentlige, paulinske tradition. På denne baggrund fremsætter artiklen dels en teologisk nedskalering af den ekklesiologiske pneumatologi og dels en mere konservativ retorisk overtagelse af antikkens sociografi som mulige forklaringer på, hvorfor kirkens ekklesiologi blev mere stratificeret og hierarkisk ved overgangen til det 2. århundrede e.Kr.

1. Indledning¹

Helt fra begyndelsen har kristendommen været en kollektiv religion. Jesus af Nazareth var i centrum, men fællesskabet af mennesker omkring ham blev afgørende for det, som senere udviklede sig til verdenshistoriens største religion. De spæde menigheder var bevægelsens pulsslag, hvorfor menighedernes struktur og indre liv, den kristne ekklesiologi, hurtigt blev et afgørende spørgsmål. For de første kristne gjaldt det, at de måtte danne deres ekklesiologi udspændt mellem et kulturelt miljø grundlæggende præget

af hierarkiske samfundsstrukturer og en levende tro på den Kristus, som havde siddet til bords med synderne, rørt ved de urene og åbenbaret sin opstandelse til kvinder før mænd. For Paulus blev konsekvensen et modkulturelt ekklesiologisk ideal, for som han skriver: »Her kommer det ikke an på at være jøde eller græker, på at være træl eller fri, på at være mand og kvinde, for I er alle én i Kristus Jesus« (Gal 3,28). Som den måske mest profilerede ekklesiolog blandt apostlene blev arven fra Paulus afgørende for de kristne menigheders selvforståelse. Svaret på, hvordan de kristne menigheder måtte tolke sig selv i spændingen mellem kultur og overlevering, forblev dog åbent, og allerede blandt apostlenes umiddelbare arvtagere, dem, som traditionelt kendes som de apostolske fædre, ændres tonen Dette gælder i særdeleshed hos denne gruppes måske mest profilerede ekklesiolog, Ignatius af Antiokia (ca. 30-107 e.Kr.) – hovedpersonen i denne artikel.

Ignatius er en af de tidligste kristne forfattere, som aktivt taler for en tredelt monokirkelig embedsstruktur – en struktur, der vandt stor udbredelse i oldkirken sidenhen. Med sin kraftige markering heraf indvarsler Ignatius' ekklesiologi en ny måde at forstå forholdet mellem menighedens medlemmer og deres ledere på, i forhold til den paulinske tradition i Det Nye Testamente.² Spørgsmålet er dog, hvad der leder Ignatius til denne forståelse. Tesen for denne artikel er, at en væsentlig del af forklaringen ligger i den måde, hvorpå Ignatius håndterer den nævnte spænding mellem kulturel kontekst og teologisk overlevering. I det følgende vil jeg derfor først og fremmest undersøge Ignatius' forståelse af de kirkelige embeder og menighedens indre liv ved hjælp af en socioretorisk analyse af hans skrifter. Herved bliver det muligt at undersøge spændingen mellem kontekst og teologi hos Ignatius. Afslutningsvis vil jeg bringe centrale pointer fra denne analyse i samtale med den paulinske arv – den tradition, der både dominerer ekklesiologien i NT og er Ignatius' primære nytestamentlige forankringspunkt.³ Hermed er det mit håb, at artiklen kan være med til at begrunde nogle af de ekklesiologiske forandringer som fandt sted i den kristne bevægelse ved overgangen til det 2. århundrede e.Kr.

Metodisk læner jeg mig op ad Harry Maiers socioretoriske metodik, som bygger på hans arbejde med Henri Lefebvres (1901-1991) og Edward Sojas (1940-2015) sociografiske filosofi (Maier 2017). Her er præmissen, at intet socialt rum er givet på forhånd, men skabes ved interaktion, normaliseringsprocesser og retorisk nyskabelse. Soja satte dette på formel ved hjælp af begreberne *Firstspace*, *Secondspace* og *Thirdspace*. *Firstspace* defineres som det konkrete liv i den spatiale verden (at spise, at være sammen med familie eller venner, at gå på arbejde osv.). *Secondspace* er de normer, en given kultur benytter sig af for at regulere disse handlinger. *Thirdspace* er den måde, hvorpå nye fortolkninger af *Firstspace* og *Secondspace* opstår, når eksisterende praksis og normativ fortolkning blandes og gentænkes, hvorved nye sociale sfærer med nye normer frembringes. Enhver kristen forfatter, som gennem tiderne har ønsket at tale meningsfuldt om den kristne menighed, har engageret sig i en sådan proces, idet disse, med

et teologisk bagtæppe, er indgået i en socioretorisk dialog med deres omverden. I den følgende analyse vil det blive klart, hvordan netop Ignatius iscenesætter sin teologi i forhold til sin samtid, og at den måde, han gjorde det på, blev afgørende for hans ekklesiologi – og dermed afgørende for den kristne kirkes udvikling.

2. Ignatius' ekklesiologi og embedssyn

Vores primære kendskab til Ignatius stammer fra de breve, han nedfældede få uger inden sin død. Ignatius var biskop i Antiokia og blev, under kejser Trajans regeringsperiode (98-117 e.Kr.), taget til fange af de romerske myndigheder og bragt til Rom for at blive henrettet (Ign. *Rom* 4-5). Hans svanesang blev syv breve, som han skrev på rejsen fra Antiokia til Rom, i hvilke han adresserer en række menigheder og forsøger at overbevise dem om at leve i ekklesiologisk harmoni og stå imod kristologiske hæresier. Almindeligvis dateres Ignatius' død til midt i kejser Trajans regeringsperiode (ca. 107 e.Kr.), hvad der flugter med vidnesbyrdet fra Euseb (*Hist. Eccl.* 3,36; *Chron.* 2.1,145-146) (Trebilco 2006, 20).

Theodor Zahn (1838-1933) og Joseph Lightfoot (1828-1889) blev afgørende med deres forsvar for denne datering og autenticiteten af de syv breve i samlingen kendt som *The Middle Recension*. Denne samling indeholder seks breve skrevet til menigheder i Efesos, Magnesia, Tralles, Filadelfia, Smyrna og Rom samt et brev adresseret til biskop Polykarp af Smyrna (69-155 e.Kr.). Siden Reinhard Hübners artikel »Thesen zur Echtheit und Datierung der sieben Briefe des Ignatius von Antiochien« (Hübner 1997) har der dog været betydelige diskussioner om brevenes autenticitet og datering. Flere, særligt indenfor den tysksprogede forskning, følger Hübner og anser brevene for at være pseudepigrapher, der skal dateres til den sidste halvdel af det 2. århundrede e.Kr. Argumenterne herfor er primært af teologisk karakter: at Ignatius giver udtryk for teologiske tendenser, der ellers ikke kendes så tidligt i det 2. århundrede e.Kr. (fx hans ekklesiologi). Heri ligger selvsagt en stor fare for cirkelslutninger, og argumentet affødte da også en længere debat i *Zeitschrift für antikes Christentum*, hvor flere argumenterede til fordel for den traditionelle konsensus (fx Lindemann 1997). Den mest dominerende stemme på sidstnævnte hold er Allen Brent, som argumenterer for en tidlig datering med udgangspunkt i en socioretorisk læsning af brevene, og det er denne tradition jeg følger i nærværende artikel (Brent 2006a).⁴

Indledningsvis kan en skitse af Ignatius' ekklesiologi og embedssyn være brugbar: Han er fortaler for en tredelt embedsstruktur med en biskop (gr. ἐπίσκοπος), en gruppe af presbytere (gr.: πρεσβυτέριον) og diakoner (gr.: διάκονος). I forhold til embederne understreger Ignatius særligt to ting, som vil blive yderligere uddybet enkeltvis i det følgende:

1. *Målet: enhed og harmoni:* Han opfordrer menighederne til at underordne sig biskopperne for på den måde at leve sammen i enhed (gr.: *ένωσις*) og sikre fællesskabets harmoni (gr.: *όμόνοια*). Ifølge Ignatius er det afgørende, at den jordiske harmoni afspejler den himmelske, hvorfor harmonien ikke blot er et ideal overfor menighedssplittende adfærd, men et tegn på kirkens sande væsen (Maier 2005, 323-24).
2. *Midlet: embedernes funktion:* Ignatius lægger ligeledes vægt på embedernes teologiske og liturgiske funktion. Særligt eukaristien er afgørende i denne sammenhæng, hvor frelsesdramaet genspilles og aktualiseres gennem embedshavernes liturgiske funktion (Brent 2006b, 436).

2.1. Målet: enhed og harmoni

I sit brev til menigheden i Efesos afslører Ignatius sit grundlæggende ekklesiologiske mål:

4,1: Derfor er det passende for jer at stemme overens med biskoppens vilje, sådan som I også gør. For jeres presbyteri, som er sit navn værdig og værdig for Gud, er samstemt med biskoppen som strengene på en citar (gr.: *κιθάρα*) [...].

4,2: Således må også I, hver og en, tage del i koret, for at I, samstemt ved jeres harmoni (gr.: *σύμφωνοι ὄντες ἐν ὁμόνοια*), når I har fået tonen fra Gud, kan synge enstemmigt ved Jesus Kristus til Faderen [...] Det er således nyttigt for jer at være i ulastelig enhed (gr.: *ἐν ἀμώμῳ ἐνότητι εἶναι*), for at I altid må have del i Gud.⁵ (Ign. *Ef* 4,1-2).

At leve i enhed og harmoni under biskoppen er Ignatius' grundlæggende princip, og han fastslår, i samme åndedræt, at det netop er, hvad efeserne allerede gør. At rose modtageren for et præsenteret ideal var et almindeligt retorisk greb i antikken. Dermed skabes der et bånd af velvilje, hvilket i sig selv kan siges at være befordrende for den harmoni, Ignatius efterspørger (Maier 2002, 323). Den musikalske terminologi (*κιθάρα* – da.: citar) var almindelig i græsk litteratur i beskrivelser af harmoniske tilstande. Således omtalte Pythagoras for eksempel musikken som »[...] foreningen af de mange [...]« og som »[...] altings harmoni [...]« (Schoedel 1985, 51-53; Lotz 2007, 55).

Et andet relevant eksempel på Ignatius' overordnede mål finder vi i hans brev til menigheden i Magnesia (Ign. *Magn* 7,1), hvor han med johannæiske undertoner uddyber enhedstematikken: »Således som Herren, der er forenet (gr.: *ήνωμένος ὢν*) med Faderen, intet gjorde uden ham [...], således skal heller ikke I gøre noget uden biskoppen og presbyterne«. Herved fremstiller Ignatius guddommelig præcedens for sine ekklesiologiske formaninger: Sønnens lydighed overfor Faderen er et forbillede for menighedens forhold til sit lederskab. Desuden gentager Ignatius ordet *εἶς* (da.: *én*) hele ni gange i

dette og det efterfølgende vers, og han lægger således yderligere emfase på den himmelskes sfæres enhed, som menigheden er kaldet til at inkarnere (Maier 2005, 316).

Denne ekklesiologiske enhed får en række praktiske udtryk, og ofte drejer det sig om, for Ignatius, at menighedens medlemmer skal være tro mod deres plads i menighedens struktur, og at dette ideal trumfer alle instinkter for det modsatte. Dette ser vi for eksempel i Ignatius' brev til menigheden i Magnesia, hvor biskoppen tilsyneladende ikke var særligt gammel, hvorfor nogle i menigheden manglede den nødvendige respekt for hans virke. Dette kritiserer Ignatius, for hvis menigheden ikke underordner sig biskoppen, er det ikke kun den lokale biskop, de går imod, de går imod Gud selv (Ign. *Magn* 3,2). Vi ser samme dynamik udtrykt i Ignatius' anvisninger til sin kollega Polykarp: »Lad intet ske uden din accept, og gør selv intet uden Guds accept [...]« (Ign. *Pol* 4,1). Begge udsagn er gode eksempler på den kommandovej fra Gud til menigheden, via biskoppen, som er central for Ignatius' ekklesiologi (Schoedel 1985, 269).

2.1.1. *Brugen af First- og Secondspace*

Den tidligste kristendom var på mange måder et modkulturelt fænomen, men den måde, hvorpå Ignatius iscenesætter netop enhed og harmoni som ekklesiologiske idealer, trækker på retorik, som var kulturel mainstream. Således bygger Ignatius bro mellem den velkendte kulturelle omverden og den gryende kirke (Harland 2009, 59). I denne sammenhæng har forskere blandt andet lagt vægt på platonisk klingende udtryk i Ignatius' skrifter, for eksempel i brevet til menigheden i Efesos, hvor han skriver, at det at leve i enhed (gr.: *ένότης*) sikrer, at »[...] I altid må have del (gr.: *μετέχητε*) i Gud« (Ign. *Ef* 4,2). Sådanne udtryk er blevet tolket som en beskrivelse af en mystisk union med det guddommelige i platonisk forstand, som den troende måtte erfare via biskoppen.⁶ Der er ganske sikkert en spirituel dimension i udsagnet om at have del i Gud, men det er værd at bemærke, at rammen er kollektiv (*μετέχητε* er i pluralis) – fællesskabet med Gud er ikke eksklusivt for menighedens lederskab, men deles på tværs af menigheden (Schoedel 1985, 53). Det kan således lige så vel dreje sig om, at Ignatius, i socioretorisk forstand, benytter talen om *ένότης* til at knytte an ved antikkens borgerlige *όμόνοια*-ideal: at jordisk *όμόνοια* ultimativt følger af den guddommelige *όμόνοια* (sml. Ign. *Magn* 6,1-2), parallelt med, hvordan den romerske propaganda talte om, at imperiets fred var en afspejling af den guddommelige fred (Brent 1998, 48-49; Maier 2005, 317-18)⁷. Uanset hvad så trækker Ignatius på et Firstspace, der var velkendt for hans læsere, og normative forestillinger indenfor disse strukturer (dvs. Secondspace, her fx idealet om harmoni i menigheden/imperiet). Disse idealer bliver herefter, i Ignatius' retorik, moduleret ind i menighedens fælles liv, hvorved der skabes et nyt socialt rum (Thirdspace).

2.2. Midlet: Embedernes funktion

Vi ser en tilsvarende tendens til at applicere kulturelle normer i en ekklesial ramme, i Ignatius' beskrivelse af den karakter, som bør kendetegne embedsholderne. Det måske

mest kendte eksempel på denne tendens i Ignatius' breve finder vi i brevet til efeserne, hvor en lokal problematik tages op: Deres biskop er stille. Præcis hvad, der menes med denne stilhed, gøres ikke klart, men tilsyneladende gav den anledning til en vis forlegenhed i menigheden. Ignatius vender dog denne tilsyneladende svaghed ved biskoppen til en dyd og endda en fordring til at adlyde ham: »Jo mere man ser, at biskoppen er stille, desto mere bør man frygte ham« (Ign. *Ef* 6,1). Som Maier også argumenterer for, forstås Ignatius' forsvar af biskoppen formentlig bedst i lyset af samtidens lederskabs-ideal: Netop ved at udvise selvkontrol i sin tale viste biskoppen sig som den ideelle leder af menigheden (Maier 2005, 321). Ad samme linje ser vi også, hvordan biskoppen for menigheden i Filadelfia prises for sin overbærenhed (gr.: ἐπιεικείων) (Ign. *Fil* 1,1), og Ignatius' biskoppelige kollega Polykarp opfordres til at nedkæmpe stridende dele af menigheden med sin mildhed (gr.: πραύτης) (Ign. *Pol* 2,1). Alle disse udtryk og idealer er nært forbundet med de borgerlige lederskabs-ideal (Secondspace), som herskede i samtiden (se fx Plut. *Prae. ger. reip.* 809e.) (ibid., 320). Modsat, når Ignatius' modstandere skal beskrives, forbindes de gentagne gange med laster forbundet med oprør og splittelser (gr.: σπῦσις): De er opblæste (gr.: καύχησις) (Ign. *Ef* 18,1), vrede (gr.: ὀργή) (Ign. *Ef* 10,2) og tåbelige (gr.: ἄφρων) (Ign. *Trall* 8,2).

Alt dette kan anskues som en bevidst socioretorisk strategi, som har til formål at styrke Ignatius' overordnede sag: Han trækker på et Secondspace af normative forestillinger om det ideelle lederskab i den borgerlige sfære og placerer disse idealer i menighedens midte (Thirdspace). I den sociokulturelle kontekst, disse menigheder levede i, var den kontrollerede og ydmyge leder et tegn på et velstyret og etisk fællesskab, og de, som søgte at splitte sådanne fællesskaber, blev anset for at være en trussel mod samfundets overordnede sundhed: at mødes i harmoni er »[...] et billede på fornuftige mænd [...]«, som Aelius Aristides (117-181 e.Kr.) skrev (Ael Arist. *Or.* 23,77). Dermed indikeres det også, at menighedens indre harmoni var en afgørende del af kirkens offentlighedsdimension, for blandt andet ved kvaliteten af deres interne sammenhængskraft afsløredes det, hvorvidt de unge kristne fællesskaber var en trussel for samfundet eller ej (Maier 2005, 316-18). Når Ignatius således trækker på verber som συντρέχω (da.: løbe sammen/leve i harmoni/være i enighed m.m.) (se Ign. *Ef* 4,1), og andre verber med συν- som præfiks (Ign. *Ef* 3,2; Ign *Magn* 7,2), så trækker han på det ὁμόνοια-ideal, som prægede det borgerlige liv (se fx Ael Arist. *Or.* 27,39). For Ignatius gælder det ydermere, at de ledere, han forbinder med disse sociokulturelle idealer, samtidig står for det, som han opfatter som ortodoks kristologi (se fx Ign. *Magn* 6,2; 7,1-2; *Smyrn* 6,2-8,2) (Lotz 2007, 167). Således styrker Ignatius både sit ekklesiologiske og sit antidoketiske mål ved denne socioretoriske strategi (Maier 2005, 322).

2.2.1. Embedernes teologiske funktion

Ikke overraskende har Ignatius' høje embedssyn givet anledning til betydelig debat igennem kirkens historie. I den sammenhæng er det relevant at nævne, at selvom Igna-

tius' ekklesiologi vil være en anfægtelse for nogen, så er der ikke skyggen af det, som senere i kirkehistorien blev en af de fundamentale anstødssten i ekklesiologiske debatter: den apostolske succession (Brent 2006a, 211). Samtidig er det uomtvisteligt, at Ignatius er fortaler for en tredelt embedsordning. Det er således muligt at klassificere Ignatius som en tidlig eksponent for monepiskopatet, men dog en ganske unik version heraf. Selvom biskoppen fylder meget i Ignatius' breve, er det for eksempel værd at bemærke, at diakonerne og presbyterne aldrig formanens til at underordne sig biskoppen, så der er ikke tale om en egentlig monarkisk struktur (Brent 1992, 26).

Det gennemgående teologiske bagtæppe i Ignatius' beskrivelser af embederne er i stedet, at den jordiske orden skal efterligne den guddommelige orden. I sit brev til menigheden i Magnesia skriver Ignatius således, at biskoppen repræsenterer Gud i menigheden, mens presbyterne repræsenterer apostlene, og diakonerne er betroet Kristi tjeneste (Ign. *Magn* 6,1). At biskoppen bliver sammenlignet med Gud, er almindeligt i Ignatius' breve (Ign. *Magn* 13,2; Ign. *Trall* 2,1; 3,1; Ign. *Smyrn* 8), men hvad, der er værd at bemærke, er, at presbyterne her sammenlignes med en åndelig forsamling af apostlene. Også andre steder fremstiller Ignatius presbyterne som en type på disse åndelige apostle (Ign. *Trall* 12,12), men andre steder beskriver han apostlene som rent historiske figurer uden nogen åndelige pendant (Ign. *Ef* 11,2; Ign. *Trall* 3,3). Dette er værd at bemærke, særligt fordi Ignatius af og til er blevet læst som eksponent for en mere eller mindre rendyrket platonisk parallelisme mellem Gud og kirkens lederskab. Der er unægtelig elementer heraf i Ignatius' ekklesiologi, men hans analogier om embederne rummer så betydelige variationer, at det er svært at forestille sig, at han har haft en entydig og bevidst teologi om denne forbindelse, og ofte kan der således lige så vel være tale om simple sammenligninger og ikke deciderede parallelismer (Schoedel 1985, 113). Dette kan eksemplificeres ved at se på, hvordan Ignatius generelt laver sammenligninger. Ofte anfører han sine sammenligninger ved brug af partiklen $\omega\varsigma$ (da.: som/ligesom), både ved sammenligninger en-til-en (som klinger mest platonisk) og ved simple sammenligninger i par. I Ignatius' brev til menigheden i Smyrna finder vi et godt eksempel herpå, idet han her lægger ud med en sammenligning i par: »[...] I skal alle følge biskoppen, ligesom Jesus Kristus følger Faderen [...]«, men herefter går han direkte over til en sammenligning en-til-en: »[...] og presbyteriet, som var det apostlene [...]« (Ign. *Smyrn* 8,1). Dette indikerer, at for Ignatius er der ikke betydelig forskel på disse to typer af sammenligninger, hvilket igen indikerer, at de direkte sammenligninger, en-til-en, ikke nødvendigvis skal forstås således, at der er et særligt guddommeligt værenshierarki, hvor Gud, apostlene eller Kristus i højere grad fylder embedsholderne. Ignatius drager paralleller, men måden, hvorpå disse bliver trukket op, gør det sandsynligt, at han ofte blot beskriver forholdet mellem biskoppen og menigheden som sammenligneligt med forholdet mellem for eksempel Faderen og Kristus (Maier 2005, 318). De teologiske sammenligninger kan således være et retorisk element, som lægger emfase på det sociologiske ideal om det harmoniske fællesskab – og dette må ikke overses

som moderation overfor en overdreven platonisk tolkning af Ignatius' ekklesiologi. Det betyder imidlertid ikke, at menighedens forhold til sit lederskab intet har at gøre med dens forhold til Gud – de to spejler hinanden. Ign. *Fil* 8,1 kan nævnes som et eksempel: »Men hvor der er splittelse og vrede, bor Gud ikke. Herren tilgiver da alle, der omvender sig, hvis de omvender sig til Guds enhed (gr.: εἰς ἐνότητα Θεοῦ) og biskoppernes råd« (Lotz 2007, 172-73). Som det vil blive klargjort nedenfor, mener jeg, at det, der er på spil her, er Ignatius' repræsentationsteologi: Menighedens lederskab er Guds repræsentanter i menighedens midte, og menighedens forhold til disse repræsentanter afslører deres forhold til Gud. Ved at underordne sig under menighedens lederskab respekterer de den guddommelige kommandovej, som går fra Gud selv igennem menighedens lederskab til menigheden.

2.2.2. Embedernes liturgiske funktion

I antikkens Lilleasien var det politiske, borgerlige og religiøse liv gennemgående sammenfiltret, og i kernen af sine beskrivelser af embedernes funktion trækker Ignatius netop på en ganske bestemt sammenfiltrering. For at forstå dette må vi kort vende os mod de interne forhold mellem antikkens bystater:

Lilleasien bestod på dette tidspunkt netop af en række semiautonome bystater, indenfor hvilke *ὁμόνοια* var idealet, som blev sikret ved, at det administrative lag, hver sociale klasse og religiøse institution udfyldte deres rolle ansvarsfuldt. Hvis der alligevel opstod stridigheder mellem bystaterne, afstod de (generelt) fra rå vold for at genskabe harmoni. I stedet søgte man at indgå frivillige forlig, formuleret af dygtige retorikere, og forseglede disse ved et fælles sakramentalt måltid, et fællesoffer (gr.: συνθυσία) og en efterfølgende *ὁμόνοια*-procession, hvor den genvundne fred blev fejret (Brent 2006a, 214). Repræsentanter fra hver by ledte processionen, og præster bar dragter, som repræsenterede deres lokale guder, og på den måde blev harmonien genskabt mellem de stridende byer, idet repræsentanterne (og således guderne selv) slog sig sammen for harmoniens større gode (Maier 2017, 279). Efter hvad der er beskrevet ovenfor, er parallellerne til Ignatius' teologi formentlig allerede ganske tydelige:

ὁμόνοια i de enkelte menigheder – et måltid

I den lokale menighed udtrykkes det stærkest i embedsholderens liturgiske funktion. Ignatius skriver: »På samme måde skal alle nære agtelse for diakonerne som for Jesus Kristus, ligesom de også skal respektere biskoppen, som er en type på Faderen (gr.: ὄντα τύπον τοῦ πατρός), og presbyterne, som er Guds råd og apostlenes råd. [...]« (Ign. *Tral* 3,1). Nøgleordet er *τύπος* (da.: mærke/kopi/billede/form/slags/type m.m. (Bauer 2000, 1020)). Som sagt mener jeg, at man bør være varsom med overdrevne platoniske tolkninger heraf, særligt taget i betragtning af, at Ignatius kun bruger ordet *τύπος* én gang i forbindelse med embederne.⁸ Samtidig er det svært at komme udenom den bagvedliggende logik, som også stikker frem andre steder: Det er den hedenske repræ-

sensationsteologi, som beskrevet ovenfor, der er på spil: Når menigheden mødes, står biskoppen som en type på Faderen, omkranset af presbyterne, på apostlenes plads, og diakonerne udgår, som Kristus gjorde det, fra Faderen til menigheden. Det er en liturgisk redramatisering af frelsen, som for Ignatius er selve menighedens fundament (Brent 2006a, 222). Dette har sit epicenter i menighedens fællesmåltid, i eukaristien, på samme måde som de stridende bystater lod sig forene i et fælles måltid. Ved eukaristien tager menigheden imod Guds gave ved embedsholderens hånd – en gave, som for Ignatius er Kristus selv, nærværende i måltidet (Ign. *Smyrn* 6,2-7,1).⁹

ὁμότητα mellem menighederne – et offer

Det er værd at huske på (hvad Ignatius' egne breve også vidner om), at ved overgangen til det 2. århundrede e.Kr. var kristenheden i Lilleasien på ingen måde en ensartet og sammentømret størrelse. Hele Ignatius' projekt er netop at råde bod på dette, lokalt og regionalt, ved at samle menighederne omkring deres ledere og den, ifølge Ignatius, rette kristologi. Hans samlede brevværk kan ses som et forsøg herpå, og han iscenesætter tillige sit eget martyrium som en samlende faktor på tværs af menighederne. Et blik for dette får vi, når vi ser nærmere på Ignatius' selvidentifikation og den retorik, hvorved han omtaler sin rejse påfaldende parallelt med de førømtalte ὁμότητα-processioner mellem bystaterne: Som selvidentifikation beskriver Ignatius sig som ὁ Θεοφόρος (da.: Gudsbæreren) i begyndelsen af sine breve. Tidligere oversættere forstod dette blot som et kaldenavn (*Theoforus*) (Baasland og Hvalvik 1997, 71-72; Bauer 2000, 452; Giversen 2001, 1:135), men flere anser i dag denne selvidentifikation som en bevidst henvisning til de førømtalte hedenske processioner (Brent 2006b, 439-440; 443; Holmes 2007, 183). Biskoppen repræsenterer Gud i de enkelte menigheder og sikrer derved deres enhed og harmoni, og på samme måde er Ignatius således Guds repræsentant på vejen mod sit martyrium. Dette perspektiv bliver endnu tydeligere, idet Ignatius indskrifter menighederne i sin egen rejse mod martyriet: Han er Gudsbæreren (gr.: ὁ Θεοφόρος), men: »[...] I er alle rejsefæller, Gudsbærere (gr.: Θεοφόροι) og tempelbærere, Kristusbærere og bærere af det hellige [...]« (Ign. *Ef* 9,2) (Brent 2006b, 439-40). Menighedernes enhed og harmoni stadfæstes endvidere i Ignatius' retoriske univers ved hans forestående martyrium, som han gentagne gange beskriver som en løsesum (gr.: ἀντίψυχος) – et offer på menighedernes vegne: »[...] Jeg er en løsesum (gr.: ἀντίψυχον) for dem, som underordner sig biskoppen, presbyterne og diakonerne« (Ign. *Pol* 6,1, se i øvrigt Ign. *Ef* 21,1; Ign. *Smyrn* 10,2; Ign. *Pol* 2,3). De retoriske paralleller herfra og til fællesofret (gr.: συνθυσία) fra de hedenske ὁμότητα-processioner er ganske tydelige. Pointen er klar: Ignatius beskriver sig selv som en Guds repræsentant (ὁ Θεοφόρος), der nu føres gennem imperiet på vej mod den ultimative ære. Med denne guddommeligt sanktionerede (i retorisk forstand) myndighed opfordrer han menighederne til at underordne sig de Guds-repræsentanter, som leder deres lokale menigheder. Ignatius iscenesætter på den måde sit martyrium som et symbol på den enhed og harmoni, der bør kendetegne de

kristne fællesskaber, og ved at tage imod hans budskab får de indirekte del i det fællesoffer, som han forventer at bringe i arenaen i Rom (Ign. *Ef* 12,2; 21,1; Ign. *Smyrn* 10,2; Ign. *Pol* 2,3; 6,1 m.fl.).

3. Perspektivering – Ignatius' ekklesiologi set i lyset af den paulinske tradition

Ignatius' breve er et af de væsentligste og tidligste udtryk for de ekklesiologiske forskydninger, der fandt sted i den kristne bevægelse mellem NT og de tidlige kirkefædre. Præcis hvilke af de nytestamentlige skrifter Ignatius har kendt til, er det umuligt at sige, men hans skrifter vidner om litterær afhængighed af 1. Korintherbrev, Efeserbrevet, 1. og 2. Timotheusbrev og Matthæusevangeliet (Foster 2005, 164-72). Meget tyder således på, at Ignatius' litterære kendskab til Kristus-troens apostolske ophav var stærkt præget af en paulinsk tradition. I NT kommer det mest omfangsrige ekklesiologiske bidrag netop fra de paulinske skrifter, og Ignatius har samme rolle blandt apostlenes første arvtagere. Et blik på forskellene mellem disse skrifter kan således bidrage med mulige forklaringer på nogle af de forskydninger, der fandt sted i den tidlige kristne bevægelse.¹⁰

3.1. Et fælles fundament

I sit grundlag minder den paulinske og den ignatianske ekklesiologi om hinanden. For Paulus er Kristus udgangspunktet og rammen for menighedens liv (1 Kor 3,11). Indenfor denne ramme lever menigheden, med Helligånden som den dynamiske kraft, som giver menigheden de åndelige gaver, som gavner menighedens fælles gode (1 Kor 12,4-6), hvorved menighedens enhed etableres gennem den fælles erfaring af Ånden (Ef 4,3-7) (Banks 1993, 133; Dunn 1998, 563-64). Den ovenstående analyse har primært beskæftiget sig med Ignatius' ekklesiologi, men kristologien og ekklesiologien er grundlæggende sammenvævet i Ignatius' teologiske univers.¹¹ Gentagne gange læser vi for eksempel i hans breve, at de, som truede menighedens enhed, var de samme, som anfægtede den, ifølge Ignatius, sande kristologi (Ign. *Smyrn* 6,2-8,2). Deres hæresi og kirkesplittende adfærd var to sider af samme sag.

På samme måde kunne meget tyde på, at Paulus og Ignatius havde overlappende idealer for menighedernes fælles liv – at menighederne skulle være præget af enhed og harmoni. Ovenfor har jeg angivet den centrale rolle, dette spiller hos Ignatius, og selv om Paulus ikke eksplicit gør brug af *ὁμόνοια*-terminologi, bruger han gentagne gange terminologi nært associeret med *ὁμόνοια*-idealene: »Men jeg formaner jer, brødre, ved vor Herre Jesu Kristi navn, til at enes (gr.: τὸ αὐτὸ λέγειτε), så der ikke er splittelser (gr.: σχίσματα) iblandt jer, men så I holder sammen i tanke og sind« (1 Kor 1,10) (Maier 2005, 310). I sine formaninger angående korintermenighedens forsamlinger i 1 Kor 14 bliver det endnu mere tydeligt: Her formaner Paulus menigheden til at få orden på den profetiske tale og tungetalen i menigheden, blandt andet for at udenforstående ikke skal tro,

at de er vanvittige, »[...] for Gud er ikke forvirringens (gr.: ἀκαταστασίας), men fredens Gud.« (1 Kor 14,33). Derfor konkluderer Paulus da også, at alt i menigheden skal »[...] gå sømmeligt og ordentligt til.« (1 Kor 14,40). Relevant er også Paulus' brug af hushold- og bygningsmetaforik i 1 Kor 3,9; 8,1; 10,23 – et udbredt element i antikkens politiske filosofi, nært forbundet med ὁμόνοια-idealene (se fx Ael. Arist. *Or.* 27,40f) (ibid., 311).

3.2. De ekklesiologiske midler

Forskellene træder dog tydeligt frem, når vi ser på, hvordan disse idealer skal opnås. Som beskrevet ovenfor beskriver Ignatius en enhed og harmoni, som opretholdes i kraft af sin strukturelle organisation og den funktion, embedsholderne varetager i menighedens fællesskab. Helt anderledes forholder det sig i de store paulinske menighedsbreve, hvor embeder, titler eller kirkelige roller stort set ikke levnes spalteplass. Dette er højst overraskende, eftersom ærestitler og officielle embeder var altafgørende i den borgerlige struktur i Paulus' samtid. Fra blandt andet Korintherbrevene fornemmer vi da også, at netop ære og rang i allerhøjeste grad var en del af det sociale spil internt i menighederne (jf. 1 Kor 1,12). Som bekendt trækker Paulus på sin apostolske autoritet i opposition hertil, og apostolatet er også det nærmeste, vi kommer et embede i de store menighedsbreve (Thompson 2014, 222; 229). Herudover kan nævnes to andre termer, som muligvis betegner semi-permanente roller: profeter (gr.: προφήται/προφήτης) og lærere (gr.: διδάσκαλοι/διδάσκαλος) (1 Kor 12,28; 14,3; Gal 6,6; Rom 12,7).¹² Disse roller var tilsyneladende knyttet til bestemte personer i menighederne, men deres funktion var alligevel ikke begrænset til dem, idet Paulus for eksempel eksplicit opfordrer hele menigheden til at tale profetisk i 1 Kor 14,39 (Dunn 1998, 581-83). Det er også bemærkelsesværdigt, at Paulus på intet tidspunkt giver klare anvisninger på, hvem der skal lede centrale liturgiske elementer i menighedens liv (Rom 6,2-4; 1 Kor 12,13; Gal 3,27 m.fl.) (Thompson 2014, 221). Selv overfor den splittede korintermenighed appellerer Paulus kun sjældent til underordning under bestemte ledere i menigheden, særligt taget i betragtning af den rolle embedsholdere almindeligvis spillede i Paulus' samtid (se fx Epiktet (ca. 55-135 e.Kr.), *Diatr.* 1.29; Josefus (ca. 37-100 e.Kr.), *Ant* 7.1.5) (Banks 1993, 132-33). Når Paulus alligevel formaner menigheden til underordning, særligt under hans egen autoritet som apostel (fx 1 Kor 4,14-21), bliver dette ikke begrundet ved en bestemt ekklesiologisk struktur, men ved den særlige relation der eksisterer mellem menigheden og ham selv som dens grundlægger (1 Kor 3,10). Paulus kan ganske vist også henvise til lokale ledere (fx 1 Kor 16,15; 1 Thes 5,12-13), men heller ikke deres lederskab begrundes ved en særlig embedsteologisk ekklesiologi (Barentsen 2011, 313). I strukturel henseende appellerer Paulus således i højere grad til menighedernes gensidige afhængighed som grundlaget for deres enhed og harmoni (fx 1 Kor 12,12ff; 14,26).

Umiddelbart forholder det sig anderledes i pastoralbrevene, som er mere fokuseret på de kirkelige roller, end de øvrige tekster i NT er. Overordnet set er Pastoralbrevenes ekklesiologi en hjemmets ekklesiologi: Med udgangspunkt i First- og Secondspace-

tankegods om hjemmets idealer udvikler pastoralbrevene på den måde en ny ekklesial sfære (Thirdspace): Guds hus (gr.: οἶκος θεοῦ) (1 Tim 3,15; Tit 1,7-9). Embederne spiller en større rolle i pastoralbrevene end i NT i øvrigt, og ligesom det er tilfældet for Paulus i de store menighedsbreve, varetager Timotheus og Titus også en betydelig ledelsesrolle (1 Tim 1,3; 4,11; 5,7; Tit 1,5). Det er dog kendetegnende for pastoralbrevene, at det er embedsholderens karakter mere end hans embede isoleret set, der er i fokus, og dette gælder for biskopper såvel som ældste og diakoner (se fx 1 Tim 3,8-13) (Schnelle 2009, 597). Alle tre bliver beskrevet som embeder, men for dem alle gælder det, at det ikke angives præcist, hvilken funktion de har i menigheden, hvilke liturgiske opgaver de udfører, eller hvordan deres indbyrdes forhold skal være. Fremfor præcise beskrivelser af den indre rollefordeling er pastoralbrevene således mere fokuseret på de dyder, der bør karakterisere menighedens ledere (Aageson 2008, 22; 35). Det overordnede ideal for hele menighedens liv er tanken om εὐσέβεια (da.: gudsfrygt/fromhed) (1 Tim 2,2; 2 Tim 3,5; Tit 1,1 osv.), og i dette bør lederne gå forrest. Dermed er det også sagt, at jeg mener, der er relativt langt fra pastoralbrevenes embedssyn til det, vi finder udtrykt hos Ignatius. Den prominente brug af husholdningsmetaforikken i pastoralbrevene styrer brevenes fokus et andet sted hen, end hvad vi ser hos Ignatius.¹³ Pastoralbrevenes fokus er på den karakter, der bør gennemsyre menigheden (εὐσέβεια) og deres liv med hinanden og deres omverden. Derved opretholdes menighedens harmoni og enhed ved sin inderside, ved den etos som skal præge hele menigheden. Hos Ignatius opretholdes menigheden ved sin yderside – ved det tredelte embede.

3.3. Mulige forklaringer på ovenstående forskelle

At beskrive denne udvikling fra den pneumatologiske dynamik i de store menighedsbreve, over den gryende ekklesiologiske strukturering i pastoralbrevene, til en fuldbyrdet tredelt embedsstruktur i Ignatius' breve er på ingen måde originalt (klassisk beskrevet af Hans von Campenhausen (1903-1989) (Campenhausen 1969, 96-119)). Det interessante i denne sammenhæng er imidlertid at spørge, hvad der eventuelt kunne være med til at forklare denne udvikling. De præcise årsager hertil kan selvfølgelig ikke deduceres med sikkerhed, men det til trods vil jeg alligevel pege på to faktorer, som ifølge ovenstående analyse muligvis var betydningsfulde for de ekklesiologiske forandringer, som vi kan observere i denne paulinsk-ignatianske linje.

3.3.1. Åndens rolle

I teologisk belysning kan de tydelige pneumatologiske forskelle i ovenstående skrifter være en mulig årsag. Hos Paulus er det Ånden, der sikrer menighedernes enhed og harmoni – menighedernes karismatiske diversitet er således ikke en fare for enhed og harmoni, men en forudsætning herfor (Dunn 1998, 563-64). Denne dimension mangler fuldstændig i Ignatius' forfatterskab, hvor Helligånden/Ånden/ånd (gr.: πνεῦμα eller πνεῦμα ἄγιον) kun nævnes i trinitariske formularer (Ign. *Ef* 9,1; Ign. *Magn* 13,1-2), eller

når den kristologiske dialektik mellem ånd og kød beskrives (Ign. *Ef* 18,2). Pneumatologien spiller således ingen rolle i Ignatius' ekklesiologi (Schoedel 1985, 20). Åndens sammenhængskraft opluges derved af det kirkelige lederskab i hans teologiske univers, og som resultat fremstår ekklesiologien mere hierarkisk.

3.3.2. *Den retorisk radikale Paulus og den retorisk konservative Ignatius*

I nærværende artikel er det dog endnu mere interessant at observere, hvordan de relevante forfattere afviger fra hinanden i den måde, hvorpå de retorisk bearbejder deres samtids sociografi:

Det er for eksempel bemærkelsesværdigt, hvordan Paulus gentagne gange udfordrer de First- og Secondspace-repræsentationer, som han trækker på: Et oplagt eksempel finder vi i legemesmetaforikken (gr.: *σῶμα τοῦ Χριστοῦ*) (fx i 1 Kor 12), som var et udbredt motiv i antikken, brugt som en analogi på den velfungerende by/stat (Dunn 1998, 550). Logikken var, at byens (kroppens) enhed var afhængig af den gensidige interdependens mellem de enkelte dele, og at hver del derfor skulle finde sin naturlige plads, fra top til tå, i det hierarki, som sikrede den overordnede orden. På den måde benytter Paulus sig af sin samtids sociokulturelle udtryk (First- og Secondspace), men han udfordrer den traditionelle forståelse af disse analogier: Idet han præsenterer kirken som Kristi legeme, fremhæver han eksplicit de svage og undseelige dele som prisværdige, for alle lemmer må anses for uundværlige og agtværdige (1 Kor 12,22ff). En sådan fremhævnings skubber til en hierarkisk æresopfattelse af denne metafor, og derved udfordrer Paulus den kulturelt normative fortolkning af legemesmetaforikken og skaber rammerne for en alternativ sociografi i menigheden (Thirdspace) (Maier 2017, 168-69). Et andet eksempel finder vi i 1. Korintherbrev 8-11, som formentlig skal forstås i lyset af samtidens patron/klient-kultur (se Oakes 2010). Paulus taler således gennem en retorisk linse hentet fra den græsk-romerske samfundsstruktur (Firstspace), men i 1. Korintherbrev 11,17-34 udfordrer han de normer, der var knyttet til denne institution (Secondspace), ved at egalisere det eukaristiske fællesskab (Maier 2017, 168). Således tager Paulus afsæt i kulturen, men skaber en ny sociografisk enhed, hvor den gængse magtstruktur udfordres. Således agiterer Paulus og Ignatius begge for enhed og harmoni, men Paulus funderer disse idealer på en, i socioretorisk forstand, mere innovativ facon (ibid.).¹⁴

Hos Ignatius er det anderledes, for her moduleres idealerne fra den borgerlige verden over på det kristne fællesskab på en, for samtiden, mindre kontroversiel måde. Ligesom mennesket i det borgerlige liv skal indfinde sig på sin retmæssige plads, i passende relation til over- og understående, og på den måde afspejle den kosmiske orden, således må det kristne menneske gøre det i menigheden. Ydermere finder vi, i Ignatius' retoriske brug af de græsk-romerske *ὁμόνοια*-festivaler og -processioner og den repræsentationsteologi, som er på spil heri, en retorik, som vi ikke finder i Paulus breve. Pudsigt nok betyder alt dette, at Ignatius kan virke ganske fremmed for en moderne læser, mens

han i forhold til antikkens kulturelle miljø er mere traditionel i sine formuleringer end Paulus. Han fremlægger den tidlige kristne bevægelse på en måde som, i socioretorisk forstand, er mere på linje med sin samtid (Brent 2006b, 431). Han skaber et Thirdspace (den kristne menighed), hvor de idealer, som hørte til det borgerlige liv, kunne virkeliggøres – netop i menigheden er der enhed og harmoni, og udenfor ligger verden i kaos (Ign. *Trall* 7,2). Dette har for Ignatius sit fundament i det trefoldige embede i eukaristisk funktion, som er forbindelsesleddet mellem den menneskelige og den guddommelige sfære (Maier 2017, 177). Kort sagt: Både Paulus og Ignatius begår en sociografisk innovation i territorial forstand (ὁμόνοια-idealene opfyldes i menigheden), men Paulus udfordrer i langt højere grad ὁμόνοια-idealets modus.¹⁵

4. Konklusion

I denne artikel har jeg forsøgt at forstå et nybrud i den tidlige kristne ekklesiologi ved hjælp af en socioretorisk analyse af Ignatius af Antiokias breve og på denne baggrund fremstillet en mulig forklaring for de relevante forskelle mellem Ignatius' ekklesiologi og den paulinske ekklesiologi i NT. At menigheden lever i enhed og harmoni, er det grundlæggende ideal i Ignatius' ekklesiologi, og dette ideal opnås ved menighedens underordning under deres lederskab. Herved spejler menigheden den guddommelige orden, idet de forholder sig til embedsholderne som Guds lokale repræsentanter. Dette udtrykkes særligt ved embedsholderens liturgiske funktion i menigheden, hvor Ignatius trækker på *den repræsentationsteologi*, som ligger gemt i de antikke ὁμόνοια-processioner. Her beskriver han menighedernes lederskab som typer på aktører i den guddommelige sfære, som ved deres liturgiske rolle, særligt i eukaristiens måltid, redramatiserer og aktualiserer frelsens virkelighed i menighedens midte. Med samme socioretoriske bagtæppe iscenesætter Ignatius sin rejse mod martyriet som menighedernes fællesoffer – en symbolsk stadfæstelse af den enhed, som han mener kendetegner sande kristne menigheder.

Dermed skaber Ignatius en alternativ sociografi (et Thirdspace) gennem en konservativ socioretorisk overtagelse af en række af antikkens samfundsideal, moduleret ind i det kristne fællesskab. Heri adskiller han sig fra store dele af den paulinske tradition i NT, som ganske vist deler idealet om ekklesiologisk enhed og harmoni, men som i langt højere grad udfordrer de First- og Secondspace-repræsentationer, der trækkes på. Udover disse socioretoriske forandringer argumenter jeg for, at den pneumatologiske nedskalering, der kan observeres mellem den paulinske tradition i NT og Ignatius' breve, tilsyneladende viste sig omvendt proportional med en stigende ekklesiologisk hierarkisering.

En teologisk vurdering af disse forandringer går ud over rammerne for nærværende artikel, men med Ignatius' skrifter blev der sat en retning, som blev afgørende for den videre ekklesiologiske udvikling i den kristne bevægelse. Forholdet mellem menighedens medlemmer og deres ledere har været diskuteret uttallige gange siden. Her til

lands er denne debat endda helt aktuelt: Den danske folkekirke har historisk set været en relativt embedscentreret kirke, hvor præsten i praksis har fungeret som menighedens aktive centrum. I løbet af det 20. århundrede gennemgik folkekirken desuden en stigende professionalisering, hvormed ikke-ansatte medlemmer fik en mindre aktiv rolle, alt imens kirkelige funktionærer fik en større rolle (Faggruppen vedrørende gudstjenesten 2019, 47). Denne tendens er dog i de senere år blevet modsagt gennem både lokale og nationale initiativer, eksemplificeret blandt andet ved det udvalgsarbejde, som har forsøgt at understøtte liturgisk fornyelse af folkekirken gennem øget inddragelse af frivillige både ved gudstjenester og øvrige kirkelige aktiviteter (ibid.). På den måde må enhver kristen kirke, både i det 2. og i det 21. århundrede, forholde sig til, hvordan man bedst strukturerer sig, for at afspejle den kristne overlevering og samtidig tage vare på menighedernes trivsel. Disse overvejelser foregår altid udspændt mellem åbenbaring og samtid, og hvor man vælger at lægge trykket i denne ligning, har, som nærværende artikel har vist, en afgørende betydning for den ekklesiologi, der udformes.

Noter

- 1 Artiklen er baseret på dele af forfatterens afsluttende bachelorprojekt (Thunbo 2020). Dette er ikke offentlig tilgængelig, men kan rekvireres ved henvendelse til forfatteren.
- 2 Herfra forkortet NT.
- 3 Foruden Matthæusevangeliet afslører Ignatius' skrifter kun et litterært kendskab til 1. Korintherbrev, Efeserbrevet og 1. og 2. Timotheusbrev (Foster 2005, 164-72).
- 4 En tredje mulighed fremlægges af Paul Foster (Foster 2007, 87-89) og Timothy D. Barnes (Barnes 2008), som antager, at brevene er autentiske, men mener, at de skal dateres til midten af det 2. århundrede. Hele denne debat er blevet dækket grundigt af Jonathon Lookadoo (Lookadoo 2020). Kun få stiller spørgsmålstegn ved, at den relevante samling er *The Middle Recension*, omend der kan findes enkelte eksempler på kritik af denne konsensus (fx Given 2019).
- 5 Alle oversættelser fra Ignatius' breve er forfatterens egne.
- 6 I nyere tid har Brent givet udtryk for lignende tolkninger (Brent 2006b, 448).
- 7 Præcist hvorfra Ignatius trækker sin terminologi er uklart. Brent lægger særlig vægt på denne imperielle forståelse, hvorimod fx John-Paul Lotz har gjort opmærksom på, at Ignatius' terminologi formentlig har en bredere kulturel berøring. Ignatius' tankeverden kan, ifølge Lotz, være forbundet med den kejserlige kult, men kan i lige så høj grad være inspireret af lokalt forankret kulttraditioner og kan endda have forbindelseslinjer til hellenistisk jødedom (Lotz 2007, 58-59; 96-108).
- 8 Alt efter hvilken tekstvariant man regner med ved Ign. *Magn* 6,1. Jeg følger Michael Holmes, og Lightfoot før ham, og læser her τὸπον i stedet for τῶπον (Lightfoot og Harmer 1989; Holmes 2007, 206).
- 9 Det er netop her, ved eukaristien, at de to mest dominerende tematikker i Ignatius' breve, kristologi og ekklesiologi, smelter sammen. Nærværende artikel fokuserer ganske vist på ekklesiologien, men kampen mod doketiske tendenser fylder Ignatius' breve. I forbindelse med eukaristien ser vi sammensmeltningen mellem hans ekklesiologiske og kristologiske mål udtrykt i brevet til menigheden i Smyrna, hvor nogle af hans modstandere afstår fra eukaristien, fordi de nægter at tro på, at den lidende Kristus er til stede i måltidet (Ign. *Smyrn* 6,2-7,1). Således bryder de med menighedens enhed, fordi de ifølge Ignatius nægter at acceptere den fulde rækkevidde af inkarnationen.
- 10 Denne paulinsk-ignatianske linje er utvivlsomt en vigtig del af den ekklesiologiske udvikling i den tidlige kirke, men også andre

ekkesiologiske stemmer kunne medregnes. NT indeholder en lang række ekkesiologiske udsagn, foruden dem som kan tilskrives en paulinsk tradition, og på samme måde bidrager fx Didache og 1. Klemensbrev med andre perspektiver end Ignatius' breve. Det går dog ud over rammen for denne artikel at afdække hele det spektrum, og eftersom Ignatius' kun afslører litterært kendskab til Matt, 1. Kor, Ef og 1. og 2. Tim, har jeg valgt denne paulinske linje (Foster 2005, 164-72).

11 Se fodnote 9.

12 Filipperbrevet 1,1 nævner biskopper og diakoner, men Paulus forklarer aldrig disse termer, og deres funktion uddybes heller ikke (Clarke 2008, 50).

13 Der er få steder, hvor Ignatius gør brug af lignende terminologi (Ign. *Ef* 6,1; Ign *Pol* 6,1), men det spiller ikke nogen betydelig rolle hos ham.

14 Det må dog påpeges at Paulus ikke konsekvent udfordrer sin samtids normer. Både 1 Kor 14,33-35 (i spørgsmålet om kvinders underordning) og Filemonbrevet (om forholdet mellem slave og herre) vidner fx om, at Paulus ikke altid, eller i samme omfang, var på kollisionskurs med sin samtid. Paulus'

modkulturelle bidrag er langt større end Ignatius' – og i nærværende sammenhæng er dette afgørende – men denne forskel er relativ, og er ikke dækkende for alle aspekter af Paulus' teologi.

15 Det hører med at Paulus og Ignatius havde deres virke i forskellige situationer: Paulus' breve er således præget af en stærk nærforventning (1 Kor 7,29; Rom 13,12; Fil 4,5 m.fl.), og overfor de unge menigheder fremstiller han apostolatet som det vigtigste lederskab i den korte tid inden Kristi tilbagekomst. I Ignatius' kontekst var den kristne bevægelse længere i sin etableringsfase, og selvom også han levede med forventningen om Kristi snarlige komme (fx Ign. *Ef* 11,1), var det apostolske lederskab ikke længere iblandt dem, hvorfor der opstod behov for ekkesiologisk struktur i et forsøg på at organisere menighederne og afgrænse deres teologiske profil (se Ign. *Smyrn* 6,2-7,1) (Freeman 2011, 114). Der er naturligvis en risiko for spekulativ motiveringsgranskning i disse overvejelser, men det er værd at bemærke, at kirkens forandrede situation kan spille ind i de observerede forskelle.

Litteraturliste

- Banks, Robert J. 1993. »Church Order and Government«. I *Dictionary of Paul and His Letters*, redigeret af Gerald F. Hawthorne, Ralph P. Martin og Daniel G. Reid, 131-37. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Barentsen, Jack. 2011. *Emerging Leadership in the Pauline Mission: A Social Identity Perspective on Local Leadership Development in Corinth and Ephesus*. Eugene: Pickwick Publications.
- Barnes, Timothy D. 2008. »The Date of Ignatius«. *The Expository Times* 120 (3): 119-30.
- Bauer, Walter. 2000. *A Greek - English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature*. Redigeret af Frederick William Danker. 3. udg. Chicago: The University of Chicago Press.
- Brent, Allen. 1992. »The Ignatian Epistles and the Threefold Ecclesiastical Order«. *Journal of Religious History* 17 (1): 18-32.
- Brent, Allen. 1998. »Ignatius of Antioch and the Imperial Cult«. *Vigiliae christianae* 52 (1): 30-58.
- Brent, Allen. 2006a. »Ignatius' pagan background in second century Asia Minor (Ignatius of Antioch)«. *Zeitschrift für Antikes Christentum - Journal of Ancient Christianity* 10 (2): 207-32.

- Brent, Allen. 2006b. »The Enigma of Ignatius of Antioch«. *The Journal of Ecclesiastical History* 57 (3): 429-56.
- Baasland, Ernst og Reidar Hvalvik. 1997. *De Apostoliske Fedre: i Norsk oversettelse, med innledninger og noter*. Oslo: Luther Forlag.
- Campanhausen, Hans Von. 1969. *Ecclesial Authority and Spiritual Power in the Church of the First Three Centuries*. Oversat af J. A. Baker. London: Adam & Charles Black.
- Clarke, Andrew D. 2008. *A Pauline Theology of Church Leadership*. Library of New Testament studies 362. London: T & T Clark.
- Dunn, James D. G. 1998. *The Theology of Paul the Apostle*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Faggruppen vedrørende gudstjenesten. 2019. »Gudstjeneste: Om gudstjenestelivet i Den Danske Folkekirke«. Folkekirken. <https://www.kirke.dk/sites/default/files/2019-05/gudstjenesterapport.pdf>.
- Foster, Paul. 2005. »The Epistles of Ignatius of Antioch and the Writings that later formed the New Testament«. I *The Reception of the New Testament in the Apostolic Fathers*, redigeret af Andrew F. Gregory og Christopher M. Tuckett, 159-86. The New Testament and the Apostolic Fathers 1. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Foster, Paul. 2007. »The Epistles of Ignatius of Antioch«. I *The Writings of the Apostolic Fathers*, redigeret af Paul Foster, 81-107. London: T&T Clark.
- Freeman, Charles. 2011. *A New History of Early Christianity*. New Haven/London: Yale University Press.
- Given, James Gregory. 2019. »Ignatius of Antioch and the Historiography of Early Christianity«. Ph.d.-dissertation, Cambridge: Harvard University.
- Giversen, Søren. 2001. *Oldkristne tekster: De apostolske Fædre, Frelserens Evangelium, Spredte Jesusord*. Bd. 1. 3 bd. Herning: Poul Kristensens Forlag.
- Harland, Philip A. 2009. *Dynamics of Identity in the World of the Early Christians: Associations, Judeans, and Cultural Minorities*. New York: T & T Clark.
- Holmes, Michael W., red. 2007. *The Apostolic Fathers: Greek Texts and English Translations*. 3. udg. Grand Rapids: Baker Academic.
- Hübner, Reinhard M. 1997. »Thesen zur Echtheit und Datierung der sieben Briefe des Ignatius von Antiochien«. *Zeitschrift für antikes Christentum* 1 (1): 44-72.
- Lightfoot, Joseph Barber og J. R. Harmer, red. 1989. *The Apostolic Fathers*. London: MacMillan.
- Lindemann, Andreas. 1997. »Antwort auf die »Thesen zur Echtheit und Datierung der sieben Briefe des Ignatius von Antiochien«. *Zeitschrift für antikes Christentum* 1 (2): 185-94.
- Lookadoo, Jonathon. 2020. »The Date and Authenticity of the Ignatian Letters: An Outline of Recent Discussions«. *Currents in Biblical Research* 19 (1): 88-114.
- Lotz, John-Paul. 2007. *Ignatius and Concord: The Background and Use of the Language of Concord in the Letters of Ignatius of Antioch*. Patristic studies 8. New York: Peter Lang.

- Maier, Harry O. 2002. *The Social Setting of the Ministry as Reflected in the Writings of Hermas, Clement and Ignatius*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.
- Maier, Harry O. 2005. »The Politics and Rhetoric of Discord and Concord in Paul and Ignatius«. I *Trajectories through the New Testament and the Apostolic Fathers*, redigeret af Andrew F. Gregory og Christopher M. Tuckett, 307-24. *The New Testament and the Apostolic Fathers 2*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Maier, Harry O. 2017. »Paul, Ignatius and Thirdspace: A Socio-Geographic Exploration«. I *The Apostolic Fathers and Paul*, redigeret af Todd D. Still og David E. Wilhite, 162-80. *Pauline and Patristic Scholars in Debate 2*. London/New York: T&T Clark.
- Oakes, Peter. 2010. »Urban Structures and Patronage: Christ Followers in Corinth«. I *Understanding the Social World of the New Testament*, redigeret af Dietmar Neufeld og Richard E. DeMaris, 178-93. London: Routledge.
- Schnelle, Udo. 2009. *Theology of the New Testament*. Oversat af M. Eugene Boring. Grand Rapids: Baker Academic.
- Schoedel, William R. 1985. *Ignatius of Antioch: A Commentary on the Letters of Ignatius of Antioch*. Redigeret af Helmut Koester. *Hermeneia - A Critical and Historical Commentary on the Bible*. Philadelphia: Fortress Press.
- Thompson, James. 2014. *The Church According to Paul: Rediscovering the Community Conformed to Christ*. Grand Rapids: Baker Academic.
- Thunbo, Michael Mørch. 2020. »Order and Unity - Tracing the Emergence of Ecclesial Offices in the First Two Centuries of Early Christianity: From Paul to Ignatius of Antioch«. Afsluttende bachelorprojekt, Pretoria: University of South Africa.
- Trebilco, Paul. 2006. »Christian Communities in Western Asia Minor into the Early Second Century: Ignatius and Others as Witnesses against Bauer«. *Journal of the Evangelical Theological Society* 49 (1): 17-44.
- Aageson, James W. 2008. *Paul, the Pastoral Epistles, and the Early Church*. Library of Pauline studies. Peabody: Hendrickson Publishers.

Forfatter

Michael Mørch Thunbo
 Menighedsfakultetet
 Katrinebjergvej 75
 8200 Aarhus N
 mt@teologi.dk

Artiklen er blevet godkendt ved en redaktionsuafhængig fagfællevurdering.